

بهزیستی روانی، الگوهای ارتباطی خانواده و پیشرفت تحصیلی در دانش‌آموزان دبیرستانی

کمال برزگر قاضی^{۱*}، رقیه پورشهباز^۲، سیما سعادت^۳

^۱کارشناسی ارشد روان شناسی، دانشگاه پیام نور تهران
^۲کارشناسی ارشد مشاوره خانواده، واحد علوم و تحقیقات اراک

چکیده

دوره تحصیلی متوسطه از دوره‌های مهم، حساس و مؤثر در زندگی فردی و اجتماعی آدمی است. هدف پژوهش حاضر بررسی ارتباط بهزیستی روانی و الگوهای ارتباطی خانواده با پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان دبیرستانی ایرانی در دوحه قطر بود. جامعه آماری کلیه دانش‌آموزان دبیرستانی مشغول به تحصیل در دوحه قطر بود از بین این دانش‌آموزان ۲۰۰ نفر به روش نمونه‌گیری تصادفی ساده انتخاب شدند. برای جمع‌آوری داده‌ها از دو پرسشنامه بهزیستی روانی و الگوهای ارتباطی خانواده و از معدل کل دانش‌آموزان به عنوان معیار پیشرفت تحصیلی استفاده شد. یافته‌ها نشان داد که بین جهت‌گیری گفت و شنود و پیشرفت تحصیلی ارتباط مثبت معنی دار و بین جهت‌گیری همنوایی و پیشرفت تحصیلی ارتباط منفی معنی‌داری وجود دارد. همچنین بین بهزیستی روانی و پیشرفت تحصیلی ارتباط مثبت معنی‌داری وجود دارد. همچنین مولفه‌های الگوی ارتباطی خانواده و بهزیستی روانی توانست پیشرفت تحصیلی را پیش‌بینی کند. بر اساس یافته‌های پژوهش می‌توان نتیجه گرفت، الگوهای ارتباطی خانواده و بهزیستی روانی با پیشرفت تحصیلی ارتباط داشته و می‌تواند پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان دبیرستانی را پیش‌بینی کند.

کلید واژه‌ها: الگوهای ارتباطی خانواده؛ بهزیستی روانی؛ پیشرفت تحصیلی

مقدمه

دوره تحصیلی متوسطه از دوره‌های مهم، حساس و مؤثر در زندگی فردی و اجتماعی آدمی است. دوره‌ای است که به سبب وضع زیستی، اجتماعی و روانی دانش‌آموزان آن با سایر دوره‌های تحصیلی مشترکات و تمایزاتی دارد. مطالعه عوامل مؤثر بر پیشرفت تحصیلی مسئله پیچیده‌ای است، چرا که پیشرفت تحصیلی یک عنصر چند بعدی است و به گونه‌ای بسیار ظریف به رشد جسمی، اجتماعی، شناختی و عاطفی دانش‌آموزان مربوط است (آتش روز و همکاران، ۱۳۸۷). یکی از این مواردی که می‌تواند در پیشرفت تحصیلی مؤثر باشد خانواده و بهزیستی روانی می‌باشد. خانواده، برآیند یا انعکاسی از کل جامعه است. از سویی دیگر فرآیندهای درونی افراد، پدیده‌های کاملاً درونی نیست بلکه تحت تاثیر عوامل بیرونی است که متقابلاً بر یکدیگر اثر دارند. در واقع سیستمی که بیش از همه بر فرد مؤثر است و رفتارهای او را هر آن شکل می‌دهد، خانواده است. به طور کلی موقعیت کودک در خانواده، تعداد و جنسیت فرزندان و ترتیب تولد آنها، نحوه‌ی ارتباط او با همسالان یا سایر وابستگان، عوامل اقتصادی و فرهنگی، همه در شکل‌گیری شخصیت کودک نقش دارند (پورشهباز، ۱۳۹۲). دانش‌آموزی که در خانه با محیطی پر از آشوب، تنش و تشنج روبه‌رو است و به طور مداوم ناامنی و اضطراب و فشار روانی را در آن محیط تجربه می‌کند، مشخص است که این دانش‌آموز دیگر انگیزه‌ای برای رشد و شکوفایی در زمینه تحصیل نخواهد داشت و محیط لذت بخش خانواده تبدیل به یک زندان آزار دهنده خواهد شد که در پی فرار و رهایی از آن می‌باشد (فیروزی، ۱۳۸۸).

بر پایه تحقیقات صورت گرفته توسط فیتزپاتریک (۲۰۰۴)، تمایلات و گرایش‌های همنوایی و گفتگوها (مباحثه)، در خانواده‌ها به عنوان عقایدی کلیدی در نظر گرفته شده‌اند که میزان و چگونگی ارتباط خانوادگی را تعیین می‌کنند. گرایش بالا به مباحثه و گفت و گو نشان می‌دهد که اعضای خانواده به جای اجتناب از موضوعات و فشار گروهی به متابعت با اعضا، در مورد موضوعات آزادانه صحبت کنند، در حالیکه گرایش پایین به این معناست که اعضا به صورتی آزادانه در مورد موضوعات گفتگو نمی‌کنند. بهزیستی روانی از دیگر عواملی است که می‌تواند در ارتباط با پیشرفت تحصیلی باشد. پژوهش‌ها نشان داده‌اند افزایش اضطراب، نداشتن اعتماد به نفس، احساس ناامیدی نسبت به آینده، فرار از مدرسه یا خانه، خودکشی و عوامل ایجاد کننده رقابت‌های ناسالم در سطح جامعه، به طور خاص در آموزش و پرورش، خودنمایی می‌کند (زمانی، ۲۰۱۳).

فردریکسون (۲۰۰۱)، کاربرد بالقوه روانشناسی مثبت نگر را در زمینه‌های متعدد و مختلفی شامل بهبود و اصلاح آموزش و پرورش کودکان و نوجوانان، اصلاح و بهبود و ارتقای روش‌های درمانگری، اصلاح و بهبود زندگی خانوادگی، اصلاح و ارتقای میزان ویژگی‌های مثبت اخلاقی در نهادهای مختلف و نیز در کل جامعه را عنوان کرده است. در پژوهش محبی، مشتاقی و شهبازی (۱۳۹۰)، رابطه جو عاطفی خانواده با پیشرفت تحصیلی بررسی شد. یافته‌ها نشان داد جو عاطفی خانواده پیش‌بینی کننده پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان است.

با توجه به درصد بالای افت تحصیلی در دانش‌آموزان و صرف هزینه‌های هنگفت سالانه در باره‌ی تکرار پایه‌ی تحصیلی و آسیب پذیری دانش‌آموزان از نظر روانی-اجتماعی، برجسته نشدن نقش این دو متغیر عملکرد خانواده و بهزیستی روانی در پیشرفت تحصیلی و یافته‌های پژوهشی متناقض، اجرای این پژوهش ضروری به نظر می‌رسد. لذا، هدف پژوهش حاضر بررسی ارتباط الگوی ارتباطی خانواده و بهزیستی روانی با پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان است. به عبارت دیگر، در این پژوهش سعی کردیم به این سؤال پاسخ دهیم که آیا الگوهای ارتباطی خانواده و بهزیستی روانی با پیشرفت تحصیلی ارتباط داشته و می‌تواند پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان دبیرستانی را پیش‌بینی کند؟

* e-mail: km.barzegar@gmail.com

روش

شرکت کنندگان

در این پژوهش جامعه آماری را کلیه دانش آموزان دبیرستانی مدارس ایرانی در دوحه قطر تشکیل می داد. نمونه آماری نمونه آماری شامل ۳۸۲ دانش آموز شامل (۲۲۰) دانش آموز مونث و ۱۶۰ دانش آموز مذکر بود. حجم نمونه با توجه تعداد دانش آموزان و با استفاده از جدول مورگان بوده است. همچنین با توجه به اینکه در جامعه پژوهشی نسبت مونث به مذکر ۶۰ به ۴۰ بوده در نمونه آماری نیز لحاظ شد.

ابزار

ابزار بازمیابی شده الگوی ارتباط خانوادگی: ارزیابی الگوهای ارتباط خانوادگی با استفاده از ابزار الگوی ارتباط خانوادگی (RFCP) مورد سنجش قرار گرفت. این ابزار دارای ۲۶ گویه است که برای ارزیابی ادراک های رفتار ارتباط خانوادگی بین نسلی در دو بعد طراحی گشته است. بعد اول (تمایل به مباحثه یا گفتگو) از ۱۵ گویه تشکیل شده است که بر اساس مقیاس چهار گزینه ای لیکرت نمره گذاری می شود (قویا مخالف تا قویا موافق). بعد دوم تمایل به همنوایی را از روی ۱۱ عبارت اندازه گیری می کند. در تحقیق زارع و سامانی (۲۰۱۱) اعتبار این مقیاس با استفاده از آلفای کرونباخ برای دو زیر مقیاس گفتگو (مباحثه) و تطابق ۸۸/۸۷ به دست آمد.

پرسشنامه رضایت از زندگی دانش آموزان: این مقیاس در سال ۱۹۹۴ توسط هونبر و همکاران ساخته شده و یک ابزار خود گزارشی ۵ عبارتی است که آزمودنی باید در یک مقیاس لیکرت هفت درجه ای میزان موافقت یا مخالفت خود را با هر یک از عبارات آن مشخص کند. این مقیاس رضایت آزمودنی را در پنج حیطه خانواده، دوستان، مدرسه، محیط زندگی، و خود می سنجد. در پژوهش حاضر اعتبار پرسشنامه با استفاده از روش همسانی درونی (ضریب آلفای کرونباخ) محاسبه شده برای کل نمونه برابر ۰/۸۹ بود و دامنه ضریب آلفای کرونباخ برای خرده مقیاس ها در کل نمونه ۰/۷۹ تا ۰/۸۹ مشخص شد.

در پژوهش حاضر از معدل به عنوان پیشرفت تحصیلی استفاده شد.

شیوهی اجرا

پس از انتخاب نمونه پرسشنامه در اختیار اعضای نمونه قرار گرفت و سپس داده های جمع آوری شده مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

نتایج

جدول ۱

شاخص های آماری متغیرهای پژوهش	متغیر	میانگین	انحراف استاندارد
بهبودی روانی	۴/۴۵	۱/۵۷	
جهت گیری گفت شنود	۳۲/۲۰	۴/۲۸	
جهت گیری همنوایی	۱۹/۷۴	۲/۲۶	
پیشرفت تحصیلی	۱۶/۹۶	۲/۰۵	

جدول ۱ میانگین و انحراف استاندارد شرکت کنندگان را در متغیرهای بهبودی روانی، جهت گیری گفت شنود، جهت گیری همنوایی و پیشرفت تحصیلی نشان می دهد. محاسبه ضریب همبستگی پیرسون نشان داد که بین جهت گیری گفت و شنود ($r=0/722$)، جهت گیری همنوایی ($r=0/43$) و بهبودی روانی ($r=0/45$) با پیشرفت تحصیلی دانش آموزان در سطح $0/01$ رابطه مثبت و معنادار وجود دارد.

بحث

هدف پژوهش حاضر مطالعه ارتباط بهبودی روانی و الگوهای ارتباطی خانواده با پیشرفت تحصیلی دانش آموزان دبیرستانی بود. یافته اول این پژوهش حاکی از آن است که بین بهبودی روانی و پیشرفت تحصیلی ارتباط معنی داری وجود دارد. تحقیقات متعددی که در مورد رابطه بین اضطراب و عملکرد فرد انجام شده آشکارا نشان می دهند، افرادی که اضطراب بالایی دارند نسبت به افرادی که سطح اضطراب آنها پایین است عملکرد ضعیف تری دارند. برخی از افراد معتقدند که اضطراب به علت تردیدهای مزمن فرد درباره موقعیت امتحان تا ذهن خود و ارزشیابی دیگران از اوست اگرچه عواملی متعدد چون محیط اقتصادی-اجتماعی خانواده، سطح سواد والدین-تشویق و تنبیه ها و روش های تدریس معلم و که ارزش و اهمیت آنها به اثبات رسیده است و با آگاهی از این موضوع که سلامت جسم رابطه مستقیمی با فعالیت های مغزی دارد و باعث می شوند که افراد به موفقیت و پیشرفت تحصیلی نایل آید پس سلامت عمومی افراد نقش بسزایی در پیشرفت و جلوگیری از افت تحصیلی دارد. همچنین عاطفه، شناخت و رفتار مرتبط با یکدیگر می باشد و تاثیر مستقیم توانایی فرد در تنظیم هیجانات (مانند خشم، اضطراب و اندوه) و برخورداری از خودآگاهی و در نهایت بهبودی روانی بر عملکرد فردی و تحصیلی می گذارد. سلامت روان شناختی و نحوه استفاده موثر از مهارت های شناختی و ارتباطی منجر به کنش وری بین فردی بهتر و در نتیجه عملکرد تحصیلی قابل قبول خواهد شد (گرینبرگ و همکاران، ۲۰۰۳).

یافته دوم این پژوهش حاکی از آن است که بین الگوی ارتباطی خانواده و پیشرفت تحصیلی ارتباط معنی داری وجود دارد. آمیزش والدینی و ساختار خانواده به عنوان بزرگ‌ترین پیش‌بینی کننده پیشرفت تحصیلی قلمداد می‌شود. سازگاری روانی-اجتماعی والدین با نظام تربیتی مقتدرانه که خود با مشارکت والدین در امور مدرسه و نیز پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان مرتبط است، موثر شناخته شده است (ویلسون، ۲۰۰۹). در خانواده‌هایی که والدین رفتارهای محبت‌آمیز دارند، معمولاً کودکان نیز با رفتارهای اخلاقی مثبت و احترام به دیگران و انگیزه پیشرفت رشد می‌یابند.

پژوهشگران دریافته‌اند که بین جهت‌گیری انگیزشی کودکان و یادگیری و نیز عملکرد تحصیلی رابطه معنی داری وجود دارد. انواع جهت‌گیری‌های انگیزشی مبتنی است بر عوامل فردی - زمینه‌ای؛ در میان عوامل محیطی سبک فرزندپروری تأثیر بسزایی دارد (سون و لی، ۲۰۰۹). بنابراین نوجوانانی که از حمایت خوب خانواده برخوردارند و در محیط‌های مساوات‌طلب پرورش یافته‌اند معمولاً از تحصیل بیشتر سود می‌برند. به نظر می‌رسد یکی از مکانیسم‌های اثر گذر بر پیشرفت تحصیلی عوامل عملکردی خانواده چون: رابطه نزدیک کودک با والدین، نگرش مثبت والدین درباره مدرسه، انتظارات واقع‌گرایانه درباره پیشرفت و ابراز علاقه و توجه والدین به عملکرد تحصیلی فرزند باشد.

منابع

- آتش‌روز، ب.، پاکدامن، ش. و ... (۱۳۸۷). پیش‌بینی پیشرفت تحصیلی از طریق میزان دبستگی. *فصلنامه خانواده‌پژوهی*، ۴(۱۴)، ۱۹۳-۲۰۳.
- پورشهباز، رقیه (۱۳۹۲). *مقایسه تاب‌آوری، سلامت روان و شادکامی بین دانش‌آموزان مدارس عادی با دانش‌آموزان تحت پوشش بهزیستی شهر تهران*. پایان‌نامه منتشر نشده کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات اراک.
- فیروزی، عبدالوهاب (۱۳۸۸). فضای مناسب در خانواده برای موفقیت دانش‌آموزان در امتحانات. *مؤسسه فرهنگی ادب و دانش، مجتمع فرهنگی آموزش علامه طباطبایی*.
- محبی‌نورالدین‌وند، محمدحسین؛ مشتاقی، سعید و شهبازی، مسعود (۱۳۹۰). رابطه بین جو عاطفی خانواده با رشد مهارت‌های اجتماعی و پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان پسر و دختر پایه‌های چهارم و پنجم ابتدایی شهرستان مسجد سلیمان. *فصلنامه پژوهش در برنامه‌درسی*، ۸(۳۰)، XX-XX.
- Fitzpatrick, M. A. (2004). The family communication patterns theory: Observation on its development and application. *The Journal of Family Communication*, 4, 167- 179.
- Fredrickson, B. L. (2001). The role of positive emotions in positive psychology: The Broaden-and-Build Theory of Positive Emotions. *American Psychologist*, 56(3), 218- 226.
- Sun, Y., & Li, Y. (2009). Postdivorce Family Stability and Changes in Adolescents' Academic Performance: A Growth-Curve Model. *Journal of Family Issues*, 30(11), 1527- 1539.
- Wilson, C. M. (2009). The Relation among Parental Factors and Achievement of African American Urban Youth. *The Journal of Negro Education*, 78(2), 102- 114.
- Zamani, N. (2013). *The Effect of family functions and the personality factors with psychological wellbeing of Iranian high school students in Doha, Qatar*. Unpublished M.Sc. Dissertation. *Islamic azad University, Dubai Branch*.
- Zareh, S. (2011). The relation of family communication pattern with mental health of high school students. *Third congress of psychology is association, Tehran, Iran*, 400- 402.